

Nem küzd, nem is kell. – Nem fut el, hiába
közmondásosan gyors az áldozat,
ha delejzeve szeme, szíve, lába,
azzal nem ugrik árkot, bokrokat.

A zsarnokság nem csak a puskacsőben...
Idézgetjük a régi mondatot. –
Ezt már magamnak mondtam. Elmenőben
szegény Dózsa György útján baktatok.
S az utcatábláról gyerekkoremlék,
egy induló foszlánya megkísért,
aztán már mintha arra menetelnék:
bontsd ki a zászlód újra, árva nép!

Seregi Tamás

A TRIATLON FILOZÓFIÁJA (I)

*„I keep moving to be stable” –
(Peter Gabriel)*

Ebben a tanulmányban a triatlonról (úszás-kerékpározás-futás) fogok beszélni általános, filozófiai szempontból. Az általános szempont azt jelenti, hogy nem kívánok külön foglalkozni sem sporttörténeti kérdésekkel (akár a sport mint olyan kialakulásával, akár az egyes sportágak megszületésének körülményeivel), sem sportszociológiával (a sport társadalmi funkcióival, a sportnak a gazdasághoz, az egészségügyhöz, az erkölcshez stb. való viszonyával), sem sportfénomenológiával. Az utóbbin azokat a kérdéseket értem, amelyek a sportolás konkrét élményére vonatkoznak, arra, hogyan kell edzeni, hogyan kell felépíteni és időzíteni egy formát, hogyan kell felkészülni vagy valakit felkészíteni egy versenyre, és nem utolsósorban, hogyan kell a lehető leghatékonyabban „viselkedni” egy versenyszituációban ahhoz, hogy a legtöbbet tudjuk kihozni magunkból és másokból. Ezek a szempontok egyáltalán nem másodlagosak, sőt a sporttudományban – gyakorlati hasznuk miatt – talán fontosabbak is, mint az alább tárgyalni kívántak, ebben az írásban mégis megmaradnék a triatlon (illetve az azt alkotó sportágak) mibenlétének általános vizsgálatánál, a többi sportághoz való lehetséges kapcsolatainak, hasonlóságainak és különbségeinek feltárásánál (a morális vagy egyéb szempontú értékeléseket is mellőzve), illetve a triatlon önmagunkhoz és a világ egészéhez való viszonyának tisztázásánál.

A sportágakat sokféleképpen lehet és szokás csoportosítani. Beszélhetünk csapat- és egyéni sportágokról, erő- és ügyességi sportokról, szellemi sportokról, küzdősportokról, technikai sportokról, játékokról, teljesítménysportokról stb. A szisztematizálás bizonyos

mértékig mindig lehetséges, az igazi kérdés azonban nem ennek lehetősége vagy lehetetlensége, hanem hogy meglássuk azt az egyedi szempontot, amelyből az egyes sportok szétválasztása és összekapcsolása éppen megtörténik. A következőkben három példán keresztül, melyek harmadika maga a triatlon lesz, egy olyan szisztematizálási módot javasolok, amely nem az újdonság erejével kíván hatni, de reményeim szerint láthatóvá válik belőle mindaz, ami a dolgozat téjje, vagyis a triatlon mibenlétének meghatározása tekintetében a legfontosabb. Az a bizonyos szempont pedig az egyes sportoknak a testhez (és kisebb részben az emberi személyiséghez) való viszonya lesz.

I. 1. A labdarúgás

A labdarúgás összetett rendszer – regulatív és konstitutív szabályok egész csoportja szükséges ahhoz, hogy játszhatóvá váljon. Ez azt jelenti, hogy rendkívül intézményi jellegű: kodifikált szabályokból épül fel, amelyek önmagára igyekeznek zárni a rendszert, arra törekedve, hogy minden, ami azon belül történik, minél inkább önálló, magából a rendszerből származó értelemmel bírjon. Hogy milyen irányban futok, mikor állok meg, milyen magasra és hogyan emelem a lábam – mindez csak a szabályok alapján nyeri el a maga jelentését. S persze megvan az intézmény képviselője is a rendszeren belül a bírós és a partjelzők személyében, akik arra hivatottak, hogy elhatárolják a tevékenységet térben és időben, illetve hogy biztosítsák e tevékenység számára a rendszeren belüli és csak a rendszeren belüli értelmezést. A labdarúgáshoz pálya kell, kapu kell, bírós kell. De a foci mégiscsak egy játék – mondhatnánk –, s minden szabály kizárólag azt szolgálja, hogy ez a játék minél teljesebb, gazdagabb formában játszható legyen. Ezzel a gondolattal véleményem szerint nagyon vigyázni kell. Az ilyen jellegű sportok nyilvánvalóan valamilyen játéktevékenységből fejlődtek ki (a labdával való ügyes bánás örömeinél kell a forrásuknak lennie), ám amikor ennek intézményi keretei kiépültek, ezek a keretek teljes mértékben visszahatottak magára a tevékenységre. Ez azt jelenti, hogy a labdarúgás nemcsak játéknak, hanem legalább annyira küzdősportnak is tekinthető. A cél a labda eljuttatása az ellenfél kapujába, s e cél végrehajtásának az ügyességi elemek teljes mértékben alá vannak rendelve.¹ A labdarúgás nem játék, hanem *modell*, az emberközi viszonyok összetett modellje. Lényegéig terjedően politikai jellegű tevékenység.

Ez a modelljelleg a sportág minden összetevőjében kimutatható. Kell egy pálya. De mi is tulajdonképpen a pálya? Túl azon, amit fentebb állítottunk, hogy a pálya a zárt rendszer konstitúciójának feltétele, vagyis annak a határnak a meghúzását jelenti, ameddig a szabályok érvényesek, észre kell vennünk, hogy a labdarúgópálya, *működésmódját* tekintve, tulajdonképpen egy territórium. Alapvető felosztási elve a saját-idegen minőségi különbségében rejlik, a mérkőzés pedig a territórium kiterjesztésének (támadás) és gazdaságos mértékű összehúzásának, besűritésének (védelem) ritmusában zajlik. A gól a terület egészének elfoglalását, saját territóriummá tételét szimbolizálja. A territóriumot mint a magasabb rendű állati létmód sajátját az különbözteti meg a pusztas területtől, hogy mesterségesen van kijelölve, és birtokviszonyon alapul, illetve hogy általában nem egyetlen egyed lakja.² A territóriumot a leggyakrabban más territóriumok határolják, csak azok rovására terjeszthető tovább, vagyis a territórium határa (legalább is potenciálisan) egy frontvonal. A focimeccs egy akciókép.³

Az, hogy a territóriumot általában nem egyetlen egyed lakja, megkívánja az egyedek együttműködését, ami funkcionális feladatmegosztások és hierarchikus viszonyok for-

májában jelentkezik leginkább. A focicsapatnak kapitánya van, a csapatban pedig posztok vannak, melyek nem az egyének sajátjai, hanem elsősorban helyi és funkcióbeli meghatározottságok, előzetesen adottak, amelyeket *betölteni* kell. Csupán betölteni, viszont azt az ember teljes személyiségével. Egy focistának az egész személyiségére szüksége van tevékenységéhez, nemcsak a testére, hanem egész lelki életére is, egy érzelmi erőterben él, „emberi kapcsolatok” közepette, előfeltevésekkel, hitekkel kell bánnia, mások szándékainak, tetteinek kiszámításában kell jeleskednie (pró és kontra egyaránt). S mindezt magas szinten kell összehangolnia csapatával, lemondva saját akaratáról és vágyairól a stratégia érdekében, vagyis a frontvonal előretolásának vagy visszavonásának érdekében, annak a helyzetnek („lövőhelyzetnek”) a kialakítása céljából, amely a terület egészének megszerzését biztosítani tudja.

A labdarúgás ezért több szempontból sem testi sportág. Nem a játékosnak a saját testéhez való viszonya konstituálja. A focista számára a test eszköz, amelyet vagy a stratégia szolgálatába állít (a pozíciófelvételen keresztül), vagy a labdának a kapuba juttatására használ (passzolás, lövés). Ez nem azt jelenti, hogy külsődleges viszonyban áll testével, hogy csupán irányítja-vezérli azt, sőt. Éppen hogy el kell sajátítania, habitualizálttá, magától értetődővé kell tennie, de azért, hogy túlléphessen rajta. A focista túl van a testén, abban a komplex (testi és tudati) helyzetben, amely a meccs egy adott pillanatában előáll, és pillanatról pillanatra változik, illetve annál a célnél, amelynek eléréséhez testét egy komplex cselekedet egyik összetevőjeként minél inkább használnia kell. S ez a cél újabb célokkal kapcsolódik össze, melyek egyetlen végcélhoz, a lövéshez hivatottak eljuttatni nem is őt, hanem valakit, az egész csapatot. A lövés képviseli a tüzelemet a labdarúgásban, ahogy a labdajátékok majd' mindegyikében.⁴

A tüzelem nem a labdajátékok kizárólagos sajátja, de még csak nem is a küzdősportoké (amelyek közé fentebb részben a labdarúgást is számítottuk). A tűz jellegű cselekvések közé sorolható általában az ütés, a rúgás, a dobás, a hajítás, a vetés, a lökés, a lövés, bizonyos esetekben még az ugrás is, ugyanakkor azonban önmagában egy ilyen aktus soha nem tudja garantálni, hogy az adott sportágon belül valóban tűz jellegűvé is válik. A labdajátékok közül a rögbit lehetne példának felhozni arra, hogy létezik olyan labdával játszott sport, amelyben a testek ütközése képviseli a tüzelemet, a labda átadásában ilyesmi szinte egyáltalán nem fedezhető fel.

I. 2. Az atlétika és a torna

Legfontosabb tételünk a labdarúgással kapcsolatban az volt, hogy a foci nem testi sportág. Az állítás talán bővebb kifejtésre szorul. Hiszen a fociban futni kell, helyezkedni kell, rúgni-fejelni kell a labdát – ezek olyan cselekedetek, amelyeket a testünkkel végzünk. Mégis azt állítottuk, hogy a játékos tudatállapota mindig testi létezésén túl van, egy szituációban, egy interszubjektív viszonyrendszerben, a közös stratégia megvalósításának egy adott szakaszában, amelynek ugyan része a teste, de nem elsődleges megcélzottja. A focista *cselekszik*, a cselekvésnek pedig okai, motivációi, közege, közreműködői, ellenérdekeltjei, céljai és persze eszköze vagy eszközei vannak, ez utóbbiként határoztuk meg a testet. Létezik-e akkor egyáltalán tisztán testi jellegű sportág, létezik-e olyan sportág, ahol nem *cselekszünk*, csupán *végrehajtunk* valamit, s e végrehajtás megcélzottja alapvetően saját testünk?

Mindenekelőtt vázlatosan tisztázni kell, mi is egyáltalán a test. A test különböző rendszerek (vázrendszer, izomrendszer, emésztőrendszer, keringési rendszer, ideg-

rendszer stb.) szervezett együttese, amelyek működése a tudat számára részben hozzáférhetetlen, részben kontrollálhatatlan. A testtudat azonban egy másik szinten működik.⁵ A test a tudat számára két szinten jelenik meg. Egyrészt felszínként. Ez a közvetettség szintje. A felszín nem azt jelenti, hogy a test egy burok lenne, amelyen „belül” valami más, lélek vagy elme lakozna, hanem hogy minden olyan testi érzet, amelyet „kapunk”, lokalizált érzetként létezik. A lokalizálásból következik a közvetettség, a lokalizálás maga a közvetettség. Ez annyit jelent, hogy ha valamim fáj, az szükségszerűen valahol fáj (akkor is, ha kisugárzik, akkor is, ha fantomfájdalom). A felszín lehet akár az egész testem (külső) felszíne, például a fázás esetében, ám ez ritka eset – a felszín lényegét tekintve felbontható, és általában fel is bontja a testemet. És természetesen nem egyenlő a külső felszínnel, amikor eszem, amikor nyelek, amikor telítettségérzetem van a gyomromban vagy a beleimben, amikor tágul a tüdőm lélegzetvételnél, akkor felszín-érzetem van, ugyanúgy, ahogy akkor is, amikor fáj a fejem, amikor érzem, hogy ver a szívem, amikor duzzadnak az ereim vagy az izmaim. Ez mind-mind lokalizált felszín-érzet, és mind közvetett, hasonlóan ahhoz, mint amikor megérintem vagy látom saját testemet. Azokat az érzeteket nem tekintjük testieknek, amelyek lokalizálása egyáltalán eszünkbe sem juthat. Például a szomorúságot ezért tekintjük „lelki” érzetnek.

A test tehát lokalizált minden részében és lokalizált egészében is, a térfogata és a külső felszíne által helyet foglal el és teret tölt ki a világban, és érzékelhetővé válik saját maga és mások számára. Ám a felszín és az abból összeredőződő térfogat csak felszín vagy kiterjedés, nem pedig határ.⁶ A test határa nem a felszíne. A test határa csak közvetlen módon tapasztalható, és ez a tapasztalat nem mindig örömteli. Mi a test a közvetlenség szintjén? A test itt képesség, a *képes vagyok valamire (je peux... ich kann...)*. Testem határai a képességeim határai. Annak a határai, hogy milyen mozdulatokat tudok megtenni (spárgázás, szaltózás stb.), mennyit tudok futni, milyen magasra tudok ugrani, mennyit bírok ki alvás nélkül, mit vagyok képes érzékelni. Ezek határok, nem felszínek, és ebben az értelemben egyszerre vannak kintebb, mint a felszínem, távolabb tőlem, ugyanakkor azonban bentebb is, amennyiben nem publikusak, nem láthatók mások, de legtöbbször még saját magam számára sem. Tudom, hogy képes vagyok 42 kilométert futni, talán még 50-et is, ahogy azt is tudom, hogy 200-at biztosan nem, de hogy pontosan mennyit, azt nem tudom. Mint ahogy azt is tudom, hogy ha felkészülök, képes vagyok erre, mármint a 42 kilométerre, de hogy most éppen, amikor ezt írom, mennyire lennék képes, azt már nem. Van egy *túlja* a testnek, a képességein túli, a testen vagy a testin túli, amely minél messzebb van, annál világosabban látható, de a test határa maga nem itt, hanem egy közelebbi homályos zónában van, és ráadásul azon belül is folyamatosan mozog. Egy irányban mozog, mindig közeledik felénk, mindig szűkül, de hogy pontosan hol van, azt általában csak külső közvetítéseken (például időmérésen) keresztül lehet megállapítani, és úgy sem mindig megbízható pontossággal. Ezt a „képes vagyok”-ot nevezzük általában *kondíciónak*. A fogalmat itt a lehető legtágabb értelemben használom, nemcsak a teljesítményre való képességet értem alatta, hanem azt is, amit *ügyességnek* szoktunk nevezni. Ezért tartom az ügyességi sportágakat a leginkább testi sportoknak.

Két megjegyzést szeretnék még tenni, mielőtt röviden rátérnék az atlétika és a torna témájára. Felvetődhet, hogy kondícióról nemcsak testi kondícióként, hanem például mentális kondícióként is beszélni szoktunk. Igen, és nagyon helyesen. S itt nem arról van szó, hogy a gondolkodásról vagy általában az elméről metaforákban beszéljünk.

Nagyon pontosan fogalmazunk, amikor azt mondjuk, hogy valakinek kondicionálnia kell a gondolkodását, az emlékezetét (*az ars memoriae*-t kell művelnie) vagy akár a lelkét. Amikor erről beszélünk, azt mondjuk ki, hogy ezek a képességek *mint képességek* ugyanúgy el tudnak fáradni, el tudnak lustulni, le tudnak épülni, ahogy a hétköznapi értelemben vett testünk, vagyis hogy van egy testi dimenziójuk (s ebben az értelemben a szellemi sportágaknak is van testi dimenziójuk). A gondolkodás testiségéről tehát nemcsak a Merleau-Ponty-féle értelemben kell beszélünk, tehát abban az értelemben, hogy az absztrakt fogalmak valamilyen szinten mindig kötve maradnak az érzékeléshez, a kontextusokhoz, a világ húsához, hanem hogy a gondolkodás gyakorlata mindig elválaszthatatlan egyfajta testi működéstől. A másik megjegyzés az érzékszervek testi mivoltára vonatkozik. Magától értetődőnek szokás gondolni, hogy az érzékszervek testi szervek, és ez persze igaz is – biológiai értelemben. Az érzékszervek *működése* azonban már egyáltalán nem olyan egyértelműen testi jellegű. „*A szem az elme része*” – ahogy Leo Steinberg fogalmazott hatvan évvel ezelőtt, abban az időszakban, amikor az alaklélektan éppen az érzékelés elmebeli sajátosságainak feltérképezésével foglalkozott.⁷ A mondat elsősorban azt jelenti, hogy az érzékelés intencionális jellegű: a látás nem a szem felszínén való érzékelés, hanem a dolgok, a világ észlelése rajtam kívül, ott kint. A tudat *kint van*, a tudat kivetülés, és ennek a kivetülésnek aktív, alkotó jellege van, a figyelmünkkel tagoljuk az érzéki anyagot, olyan struktúrákat viszünk bele, amelyek még csak a test közreműködésével sem magyarázhatók. Az aspektuslátás híres példájával lehet ezt a legegyszerűbben megvilágítani: a nyúl-kacsa ábra két aspektusa közötti különbség csak az elme, nem pedig a test tevékenységéből magyarázható. Vannak persze „közelebbi” érzékszervek is, az ízlelőszerv, a szaglószer, a tapintószerv. Ám ezekben is ugyanúgy működnek a tudati struktúrák, csak nem „látjuk” őket olyan egyértelműen: az ízek, a szagok, a tapintási adottságok észlelése is kulturális kérdés, azokat is ugyanúgy *tanulni* kell, elménket kell pallérozni bennük és általuk.⁸ És azokban sem önmagunkat érezzük, még a tapintásban sem (önmagunk tapintása, Merleau-Ponty híres példája, nem tekinthető primer élménynek). Másodsorban pedig azt jelenti (és ez is a tudat kintlétéről szól), hogy érzékszerveink használata során nem elsősorban a használatra, a használat módjára irányulunk, hanem arra a dologra, amit érzékelünk. Jól mutatja ezt az a tény, mennyi fáradságot igényel, mire valaki képes megtanulni, hogy például egy képet *képként* lásson, ne „ugorjon bele” rögtön a képbe az ábrázolt jelenethez, személyhez, tárgyhoz.

Amikor ezt a beleugrást, a bennelátást nem tudjuk vagy nem akarjuk megtenni, vagyis amikor szembesülünk azzal, hogy nemcsak látunk valamit, hanem hogy egyáltalán látunk, akkor szoktunk szembesülni érzékszerveink és általában észlelésünk testi dimenziójával – azzal, hogy mire vagyunk képesek. S ez a „képes vagyok” egyben a „nem vagyok képes” élményével is szolgál. Ekkor éljük meg azt, hogy a test nem csupán lokalizál, hanem partikularizál is. Hogy nem vagyunk kívül a világon tiszta tudatként, de nem vagyunk összeszövődve sem vele; hogy minden érzékszervünk korlátozott már önmagában is, és észlelésünk szintén korlátozott a maga egészében, és testi képességeink szintén korlátozottak, még ha megpróbáljuk is úgy berendezni életünket és világunkat, hogy ezt ne kelljen minden pillanatban éreznünk.

Az igazán testi sportágak ezeket a korlátokat teszik pozitív módon érzékelhetővé. Pozitív módon, vagyis a korlátaink újabb és újabb legyőzésével, határaink egyre messzebbre való kitolásával. Minden sportban van valami kihívás – ahogy már Paul Weiss

is mondja –, a testi sportágaknál nem az ellenfél legyőzése az elsődleges kihívás, hanem a rekord felállítása, annak bebizonyítása, hogy korlátaink még messzebbre tolhatók ki. Ennek talán két legtisztább formája a torna és az atlétika. Ha leegyszerűsöbben és legegyszerűbben (egyszerűen és vállalva a leegyszerűsítés veszélyét) kívánnánk szembeállítani egymással a két sportágot, azt mondhatnánk, hogy a torna a test immanciájának, míg az atlétika a test transzcendenciájának sport(csoport)ja.

Az atlétika a test transzcendálásáról szól. Transzcendálásról van itt szó, de *a test* transzcendálásáról. A kifelé irányulás minden atlétikai számnál jól látható. A dobószámok nyilvánvaló példák lehetnek. A dobás, lökés, vetés, hajítás esetében egyrészt mindig az egész test közreműködésére van szükség. Minden körülmény úgy van kialakítva – ezért nincs szituáció, mint a labdajátékok esetében –, hogy a test egészét tudjuk a mozdulat végrehajtásának szolgálatába állítani. Ha nem így teszünk, az hiba vagy kulturális okokból eredő frusztráció. Az utóbbit már Erwin W. Straus megfigyelte a kislányok és kisfiúk dobómozdulatának különbségét elemezve: „Egy ötéves kislány egyáltalán nem használja ki az oldalirányú teret. Nem nyújtja ki a karját oldalra, nem fordítja el a törzsét, lábait sem mozdítja el, azok egymás mellett maradnak. A dobásra való felkészülésének egyetlen jele van: vízszintesen kinyújtja a karját, majd behajlítja a könyökét, így tenyere felfelé fordul.”⁹ A fiúk viszont úgy próbálnak dobni, ahogy a leghatékonyabb és legeredményesebb, vagyis egész testből. A különbségnek ebben az életkorban még semmilyen testi oka nem lehet, vagyis csak a testi viselkedésre való nevelésből eredhet. Az egész testből dobás, lökés stb. mellett a dobószámok testi jellegét az erősíti vagy akár konstituálja, hogy a mozdulatnak nemcsak szituációja, hanem funkciója, sőt a szó szoros értelmében célja sincs: nincs szükség igazán a külső érzékekre, nem kell *célozni*, a lényeg csupán a testtől, az egész testtől *el*. A lövészet és az íjászat például ezért nem részei az atlétikai sportoknak, mivel ezeknél tulajdonképpen nem az egész test minél hatékonyabb kihasználásáról, hanem éppen ellenkezőleg, a testtől való megszabadulásról van szó – a mozdulatlanág eléréséről, a tiszta szemmé változásról, a test közreműködésének mint zavaró tényezőnek a teljes kiiktatásáról (egészen a szívverés kontrollálásáig terjedően).

Az atlétikai számok másik csoportjának jellemzője nem a testtől *el*, hanem a *testet el*. Itt is mindig az egész testről van szó, az egész test eltávolításáról a talajtól két lehetséges irányban, felfelé és/vagy előre. Legjobb példái nyilvánvalóan az ugrószámok, de a futószámok is idetartoznak. Ahogy a futás hossza növekszik, úgy távolodunk folyamatosan az atlétikától, és közeledünk a teljesítménysportok felé. Az atlétikai futás lényege a test mint individualitás minél intenzívebb eltávolítása a talajtól, amelynek a sprintszámok sokkal inkább megfelelnek, mint a közép- és hosszútávfutás. A sprintszámok, ahol még külön sávokon zajlik a tevékenység, ahol még nincs mezőny, ahol még nincs együttműködés. A test individualitás, ebben igaza van a középkori skolasztikusoknak. A lokalitás és a partikularitás ugyanis, amiről fentebb szó volt, együtt individualizál. Individualizál, vagyis egyedít, viszont nem egyénít. A tornász és az atléta *egy* ember, egyed. Számszerű azonossága van csupán. Az egyénítést a test nem teszi lehetővé, csak önmaga ellenére, véletlenül (az ujjlenyomat által például). A test nem tud egyéníteni, csupán két dolgot tesz, elhelyez a térben (erre a holttest is képes), és részlegessé tesz (ezt az eleven test végzi). A véletlen egyéni vonások soha nem részei e sportoknak mint tevékenységi formáknak, esetleg csak belépési feltételek, például az alkati adottságok formájában. De nem csak ebben az értelemben: e tevékenységek lényege a *pontoság*, a mozdulat(ok) pontos végrehajtása, s ebben semmilyen egyéniesedésnek, egyéni stílusnak nem lehet

helye. Ha valami ilyesmi felbukkan, és sikeresnek bizonyul, az azonnal mindenki számára kötelezővé válik. Nincs egyéniség, mert nincs szituáció, a test nem egyedi kontextusokban van, vagy legalábbis mindegyik ugyanabban a kontextusban van – és egymástól függetlenül. Nincs egyéniség, és ezért nincs *én*. A tornász és az atléta medítál, minél jobban igyekszik megtisztulni zavaró érzelmeitől és emlékeitől, hogy aztán minél jobban koncentrálni tudjon. A tornász és az atléta nem személyiség abban az értelemben, ahogy egy focista mindig az. Múltja, vérmérséklete, hatalmi pozíciója, stílusa, egyszóval mindaz, amiből egyéni (narratív és komparatív) identitása megképződhetne, irreleváns a sportág szempontjából.¹⁰ Ezt mintha éreznék is ezek a sportok, s mintha kényszeresen válaszolni akarnának a túlzott individualitás tényére és az ebből fakadó következményekre: az atlétika azzal, hogy látványsportággá igyekszik válni, ezen keresztül pedig az atlétából sztárt próbál faragni; a torna pedig, amely a modern korban az atlétikával szemben mindig is a munkásosztály sportja volt, azzal, hogy a tömegsport felé tesz újabb és újabb lépéseket.

A tornában a talaj nem territórium, hiába vannak kijelölt határai. Ha ezek a határok bármire is szolgálnak a gyakorlati célokon kívül, az csak a pontosság *regulatív* elve lehet. A talajt itt lényegében a lehető legtisztább és leghabzósebb vízszintes sík felület konstituálja, a határ teljesen esetleges, de mivel balesetvédelmi (a tárgyakkal és emberekkel való érintkezés megakadályozása) és egészségvédelmi (a tornász testének védelme) okokból lennie kell, ezért ezt a tényezőt is igyekeznek bekapcsolni a pontos végrehajtás rendszerébe – a kilépésért pontlevonás jár. A talaj felület, *elvileg* nyitott felület, a felület pedig a test szabad mozgásának lehetőségterét hivatott megteremteni. A szertornában használt sporteszközök általában sem a hagyományos eszközstruktúrát mutatják. A valamirevalóság mint általános vonatkozásmód persze megvan, de se nem a test természetes képességeinek meghosszabbításaként vagy feljavításaként (a bot lehetne erre a legegyszerűbb példa – a tornában a dobantó az egyetlen ilyen jellegű eszköz), se nem egy célirányos cselekvés előmozdítójaként. A tornaeszközök ehelyett inkább a test immanens lehetőségeinek kibontásában érdekeltek. Immanensen azt értem, hogy a tornában sem az érzékszervi transzcendálás (a tornagyakorlatok jó részét szinte vakon is végre lehet hajtani), sem a test egészének az atlétikára jellemző transzcendálási módjai nem játszanak szerepet. A legjobb példa talán az ugrógyakorlat különbsége a két sportágban. Az atlétikában, mint láttuk, az ugrások lényege az, hogy a testet bizonyos irányban minél jobban eltávolítsuk a talajtól. A szertornában viszont azért és csak azért rugaszkodik el a sportoló a talajtól, hogy teste a levegőben önálló mozgásfolyamatokat elvégezni. A test itt szinte magára záródik, önmaga körül végez mozgásfolyamatokat. A tornában használt többi szernak is ez a funkciója: a test oldalirányú (lólengés) vagy függőleges irányú (nyújtó) mozgásának felszabadítását biztosítják vagy a támaszkodás, vagy a függeszkedés révén.

A támaszkodásnak és függeszkedésnek köszönhetően azonban nemcsak a szabadabb mozgás lehetősége és élménye adatik meg a tornász számára, hanem testének kiterjedése immár nem csak közvetetten, vagyis felületérzetként, hanem közvetlen külső és belső viszonylatában, vagyis súlyként és tömegként is az érzet szintjére lép. Köznapi, megszokott testhelyezeteinkben kevésbé érezzük testünk súlyát és tömegét, nem válik érzetté, vagyis nem vált ki bennünk különösebb ingert. A tornában viszont fokozottan szembesülünk testünknek ezzel a két fizikai jellemzőjével. És nem feltétlenül negatív módon. A torna nem erősportág, még ha tartalmaz kifejezetten erő- és tartásos eleme-

ket is. A súly nem pusztán legyőzendő ellenállás, és a tömeg sem pusztá akadály. A súly például a lendület egyik legfőbb forrása lehet, a tömeg pedig az egyensúlyteremtésé. A tornász testének immanens jellegét leginkább az konstituálja, hogy mozdulatai teste legbelső részéből kiindulva épülnek fel. Ez azt jelenti, hogy legfőbb szerve a belső fulben található egyensúlyszerv, s így legfőbb érzéke az egyensúlyérzék. Architektonikailag a mozdulatok úgy épülnek fel, hogy az alapmozdulatot a test két tengelye körüli hossz- és keresztirányú forgások adják (csavar és átfordulás), a tengelyek azonban kitolhatók a középtengelytől elvileg minden irányban, így jön létre például a körzés a nyújtón (rög-zített tengelynél), vagy a gyűrűn (mozgó tengelynél), vagy az orsó a lólengés esetében. És természetesen a test bizonyos részei is kilendíthetők vagy eltarthatók a tengelytől, ennek tipikus esete az ollózás. A tornásznak az egyensúlyérzéke segítségével a súlypontját kell folyamatosan áthelyeznie – a tornász mozgó súlypont. Így nyer lendületet, és így teremt egyensúlyt. A súlypont az egész test immanens magja, annak külső viszonylatában. Az ennek megfelelő belső viszonylatot a tömegelosztás teremti meg. A hajlékonyság legfontosabb szerepe a tömegelosztás lehetőségeinek bővítése minél több irányban.

Így épül rá az egyensúlyérzékre a tornához szükséges másik alapvető érzék, amelynek tulajdonképpen nincs szerve az emberi testben, az ún. proprioceptivitás. Ez is teljesen immanens érzék, bár ennek is van külső viszonylata. Alapvetően azt jelenti, hogy mindig tudom (vagy a tornában legalábbis tudnom kell), hol és hogyan helyezkednek el testem különböző részei egymáshoz képest. Külső viszonylata az, hogy nemcsak testem helyzetének, hanem helyének meghatározásához is hozzájárul a külső érzékek közreműködése nélkül is, amennyiben a mozgás során érzem testem dimenzióit, így nagyjából érzem azt is, hogy például járás közben körülbelül milyen távolságot teszek meg. Az erő és a rugalmasság e két érzék szolgálatában áll a tornában, és a kiegészítő feltételeket biztosítják a mozdulatok megtételéhez. Ahogy csupán kiegészítő szerepet játszanak külső érzékeink is, s ez a kiegészítés szinte elhanyagolható.

II. A triatlon

ZÖLD-ZÖLD-KÉK, ZÖLD-ZÖLD-KÉK – nyílt vízi úszás egy hatalmas víztömegben. A part messze van, szinte nem is látszik. A felszín hullámszik, ezért a levegőt nem lehet könnyedén oldalról „beharapni”, a fejet kicsit ki kell emelni, oldalra és hátra, hogy a hullámszást egy pillanatra felfogja. Egy sűrű, közeli tér és egy ritka, tágas tér van csupán, lefelé homályosodik, hamar a sötétségbe vész, felfelé vakít, és az égbolt látszólagos felszínéig ér. Tárgyak nincsenek, kivéve két kezdetleges tárgyat, a napot, amely egy körvonalak nélküli sugárzó fényfelület, és a felhőket. Távolságuk meghatározhatatlan, egyik sem mozog, egyik sem változik – számomra legalábbis nem, mivel a pillanatfelvételek, amelyek elérhetők róluk, semmilyen megfigyelés lehetőségét nem biztosítják. Lent minden változik, minden mozog, mégsem történik semmi. Csak a karok mozgása és a hullámok lökései, ez a két összehangolhatatlan ritmus adja ki a történések sorozatát.

Miféle világ ez? Milyen világ az, ahol nincsenek tárgyak, csak egy sugárzó hő- és fényforrás és egy formátlan tiszta forma, a legelső tárgy a káosz után, egy rendezetlen eloszlás, amely csak távolról tűnik „valaminek”, de még azt sem tudjuk, milyen távolról.¹¹ Gaston Bachelard azt mondaná, hogy ez az anyagok, pontosabban az őselemek, a tűz-víz-föld-levegő világa. Viszont ő azt is mondaná, hogy ezeknek az őselemeknek valójában nincs világuk, vagyis nincs ontológiájuk – nem állnak össze egy világgá, még egy

képpé sem, ha a kép létezéséhez elengedhetetlennek gondoljuk, hogy legyen egy ke-rete, egy hordozója és ebből következően egy potenciális külső szemlélője. Az őselemek a képzeletben léteznek, a képzelet anyagaként avagy materiális képzeletként. Hogy ezt a tételt el kellene-e fogadnunk Bachelard-tól, hogy el kellene-e fogadnunk a „világ” újbóli, sokadszori kettévágását, most éppen egy világra és egy képzeletre, annak manapság nagyon nagy téjjei vannak a Merleau-Ponty-féle keletkezés ontológiájától az egyetemes kommunikációtonon át a radikális konstruktivizmusig terjedően. Mindenesetre Bachelard valószínűleg azt mondaná fenti példánkra, hogy van itt egy test, és van itt egy én, és ahol test és én van, ott világ is van. A kérdés az, hogy milyen test, és milyen én, és milyen világ.

Kezdjük az utolsóval! Két anyagról esett szó: a vízről és a levegőről. Ez a két anyag meghatározott és megváltoztathatatlan módon viszonyul egymáshoz, a víz lent van, a levegő pedig fent. S a kettő között van egy harmadik valami, ami semmi más, mint e két anyag elválasztottságának módja, jelen esetben egy felszín. Sokféle felszín lehetséges, ezek eltérhetnek az elválasztottság mértékében (éles vagy elmosódó határ), áthatolhatóságuk mértékében (a szilárdtól a légneműig) és formájukban egyaránt. A felszín nem anyag, hanem hordozó. De vajon a két anyag csak anyagiségében különbözik-e egymástól, ha a példa, vagyis az úszás szempontjából nézzük? És egyáltalán anyagként fordulnak-e elő a példában? A test életfunkciói szempontjából tekintve az egyik anyag valóban anyag, ám ez nem a víz, hanem a levegő: a levegőt belélegzem, elfogyasztom (nyilvánvaló, hogy vizet is innom kell úszás előtt, de közben ez nem jellemző). Ha viszont a végtagok vagy akár az egész test mozgásának szempontjából tekintem a dolgot, akkor ezek az anyagok valójában nem anyagok, hanem közegek, amelyek közül a vizet használom ki elsősorban az előrejutás során, a víz sűrűségét, tehát ellenállását. A sűrűségek különbségéből nyerem az energiát több szinten is, kihasználom egyrészt szilárd test voltomat, melynek révén felszínt tudok képezni a folyadékban mint közegben, kihasználom a két közeg, a levegő és a víz sűrűségkülönbségét, amikor kiemelem a kezem a vízből, hogy előrenyújtsam, de kihasználom azt a *kis* sűrűségkülönbséget is, amely terem és a víz között van, s amelynek köszönhetően a víz fenntart, ha csak egy kis levegő van is a tüdőmben, vagy ha valamennyire haladok is benne vízszintes irányban.

Miféle világ ez tehát? A válasz nem meglepő: egy ökológiai világ. Amikor James J. Gibson 1979-es klasszikus művében megkísérli leírni az ökológiai világ lényegét, a következő megállapításokkal indítja a gondolatmenetet: „*A hagyományos fizika szerint a világegyetem testekből áll, amelyek a térben vannak. Ezért hajlamosak vagyunk azt állítani, hogy egy olyan fizikai világban élünk, amely térben elhelyezkedő testekből áll, és érzékelésünk szintén térben elhelyezkedő tárgyakra irányul. Ez azonban igencsak kétséges. A földi környezet sokkal jobban leírható egy közeg, bizonyos anyagok és az azokat elválasztó felszínek fogalmi segítségével.*”¹² A fenti elemzés nagyjából ugyanehhez a következtetéshez vezetett, nyilvánvalóan Gibson ihletésére. Azzal az apró eltéréssel, hogy én nem *egy* közegről beszéltem. Persze a könyve későbbi részeiben Gibson sem mindig így tesz, sőt néha kifejezetten hangsúlyozza is, hogy ami az egyik élőlény számára anyag, az a másik számára közeg lehet, és megfordítva, de amikor az emberről és annak mindennapi világáról esik szó, ezt a leírást tartja pontosnak, s ebben igaza is van. Mindez számomra azért fontos, mert véletlenül sem akarom azt a látszatot kelteni, hogy ezeknél a sportoknál valami természetes állapotához való visszatérésről lenne szó, amely szemben állna például a csapatjátékok mesterséges világával. A tanulmány későbbi részében többször is ki fogok térni erre a problémára.

Még egyszer tehát, miből áll a világ, amelyik az úszó számára adódik? Vannak benne anyagok (leginkább csak egy), közegek (leginkább csak egy), és van benne egyetlenegy felszín. Primitív világ ez, cserébe viszont rendkívül meghatározatlan, mondhatni, absztrakt. Szabadok vagyunk valamitől, bár ettől meg nem sok dologra leszünk szabadok. Általános és absztrakt szabadság ez, Sartre joggal bírálja, ha az emberi szabadságról van szó, s valóban, kevesen is vannak, akik pozitívként élik meg, akik élvezni tudják.

Úszom. Két karomat állandó ritmusban mozgatom, próbálom őket minél egyenletesebben, minél energiatakarékosabban, minél hatékonyabb, vagyis szabályosabb módon¹³ mozgásban tartani. Az egész test munkában van, a fő hangsúly azonban a két karra esik, a lábtempó szinte csak az egyensúly megtartására szolgál. Nemcsak a helyváltoztató mozgás során megszokott testhelyzetem változott meg, s ezzel a fent és a lent minőségei, hanem az egész érzékelő apparátusom. A látásról már esett szó, elvesztettem a távolságérzékemet függőleges irányban, de a víz állandó mozgásának hatására a vízszintes irányú távolságok is bizonytalanná váltak. Nincs vezetőcsík a medence alján, nagyon nehéz érzékelni a pontos haladási irányt, nagyon könnyű eltévedni. Egy különös érzék kifejlesztésére van szükség, amely nem a test helyzetére vonatkozik, amiről a torna kapcsán beszélünk, de nem is egyfajta földrajzi érzékről, a test helyének meghatározásáról folyamatosan változó környezetben („az égtájak érzéséről”), amivel majd a kérekpáros vagy a futás kapcsán fogunk találkozni. A képesség, amiről itt szó van, a tiszta irányérzék, az egyenes iránti érzék, amit éppen azért olyan nehéz fejleszteni, mert az érzékelés és a gondolkodás határán helyezkedik el, egyfajta geometriai érzék. A természetben nincsenek egyenesek – ahogy mondani szokták –, s a testem számára is csak két fajta van, a tömegvonzás által kijelölt vertikális és az arra merőleges horizontálisak. Ezek adóttak itt is, az irányt azonban éppen a harmadik koordináta határozhatná meg. Csak az a lehetőség marad, hogy a két karom által végzett erő kifejtést próbáljam összehangba hozni, s így rajzoljam ki azt a bizonyos egyenes vonalat a vízfelületre. Szinte reménytelen kísérlet.

Az egyetlen biztos dolog ebben a környezetben az, hogy a víz fenntart – az úszás nem repülés, és nem csak azért, mert nem látom magam alatt a földet. Az úszás lebegés, és ez egész más pszichikai hatásokkal jár. Kamaszkorom egyik kedves olvasmányom volt Albertus Magnusnak Az ÁLLATOKRÓL címmel írt traktátusa.¹⁴ Utánozhatatlanná teszi a művet az a naív önbizalom, amellyel a szerző olyan állatokról ír, amelyek egy részét soha nem látta, ahogy azok a frappáns megoldások is, amelyek a skolasztika rendszerét mindenre használhatónak mutatják. Egy helyen a következő egyszerű felosztással szolgál: kétféle állat van, az egyik repül, a másik a földön jár; s ennek a két állatfajtának újabb két-két alfaja létezik: a repülő állatok egy része a levegőben repül, a másik részük a vízben repül, a földön járó állatok közül pedig az egyik a szárazföldön jár, a másik pedig a vizek fenekén. Bámulatos! Azzal a problémával azonban már nem foglalkozik Albertus Magnus, hogy mi a különbség a levegőben és a vízben repülés között. Erre az egyszerű problémára az egyszerű választ az öko-filozófiában találhatjuk meg. James J. Gibson azt írja: „A halat... soha nem fenyegeti a leesés vagy a kiesés veszélye.”¹⁵ Bachelard szintén tárgyalja a kérdést Gibson előtt néhány évtizeddel, amikor a levegőben lét egzisztenciális pszichoanalízisét írja le.¹⁶

Mi fenyegeti hát az úszót? Nem a magány vagy az unalom, amiről azok beszélnek, akik nem szeretik a teljesítménysportokat. A magány vagy az unalom persze maga is az egyik jele ennek a bizonyos fenyegetésnek, de csak az egyik, és nem is a legfontosabb,

vagy legalábbis nem a legmélyebb, mivel ez csak a pszichikum szintjén jelentkezik. Van azonban egy ennél mélyebb szint is, magának a testnek, az eleven testnek mint egyedi szerveződésként az általános dezintegrációja. A teljesítménysportok ugyanis teljesen átrendezik a testet, teljesen más szerveződést hoznak létre belőle, mint amit a hétköznapi életben megszoktunk. Maradjunk egyelőre az úszásnál! Eddig csak arról beszéltünk, hogy a látásban két egyáltalán nem természetesnek mondható tér tárul elénk, illetve arról, hogy a testhelyzetből adódóan a látás nem tud hozzájárulni a haladás irányának meghatározásához és fenntartásához. Érzékszerveink működnek, és nem is csak szakszosan, nem kihagyásokkal, mint a torna vagy az atlétika esetében, de vagy nem járulnak hozzá különösebben a tevékenységhez, vagy egészen más rendben és módon teszik ezt, mint általában megszoktuk. Az úszásnál például a legfontosabb érzéki élményünk a tapintás. A szaglás szinte egyáltalán nem működik, ami nem annyira zavaró ugyan, bár szokatlan, az ízlelés viszont a megszokottnál intenzívebben, azzal együtt, hogy nem ad változatos gusztatív élményt, nem képes a hagyományos értelemben vett esztétikai élménnyé válni (a kettő, mármint a szaglás hiánya és az ízlelés fokozott jelenléte közötti kontraszt viszont erősíti mindkettő hatását, mivel ez a két érzék nemcsak létmódjuk, azaz kémiai szerv mivoltuk miatt kapcsolódik össze, hanem kulturálisan is). A hallószervünk is folyamatosan működik, kis késéssel és sokkal rosszabb hatásfokkal (az úszószemüveg megfelelőjének hiánya miatt) követi a látásélmény változásának ritmusát, azonban az, amit nyújt, nemcsak artikulálatlan, hanem néhány alapvető funkcióját sem képes teljesíteni (nem képes hozzájárulni például a körülöttünk lévő, a szemünkkel éppen nem érzékelhető tér megképzéséhez).

A tapintás viszont eláraszt minket. Barátságos közegben vagyunk, nem tart vissza, nem húz le (sokan szokták ezt a természetes vizekbe projektálni, de csak bennük élő félelmekről van itt szó), nem tapad ránk. Ellenáll, de ez csak akkor zavaró, ha a szárazföldön megszokott mozgást akarjuk végezni benne. Egyébként hamar rájövünk, hogy kihasználható, hogy lehetőségeket rejt magában. A víz érint minket és érinthető, mégis megragadhatatlan. „*A víz megragadhatatlanságában van egyfajta könyörtelen keménység, ami titokban a fém értelmével ruházta fel; végső soron összenyomhatatlan, mint az acél*” – írja Sartre a vízről.¹⁷ Nem költészet vagy képzeletbeli asszociálgatás ez. Keménységen Sartre nem mást ért, mint a víz önállóságát, azt, hogy megérint mindent, ami kapcsolatba kerül vele, de azonnal le is gördül róla, ha kellően szilárd anyagról van szó, nincs meg benne az a „piócajelleg”, ami a ragacos dolgokra jellemző. Ezért nem undorodunk tőle, ezért nem fejt ki túl erőteljes, romboló hatást, hámsérülést a bőrünkön, ezért vállalkozunk rá, hogy teljes testünkkel belemerüljünk, hogy segítségül hívjuk más dolgoknak a testünk felszínéről való eltávolításában, vagyis a mosakodásban, ezért nem zavar, hogy birtokolhatatlan számunkra. A víz érintése által szilárdként tapasztaljuk önmagunkat. Szilárd vagyok, ha nem is kemény, és áthatolhatatlan, szétmállaszthatatlan, ha nem is tömör. Zárt felület vagyok. A víz érintése simogatás.

Egy bizonyos hőfokon. A hideg és a forró égeti a bőrt. De nem kell ilyen szélsőséges helyzet ahhoz, hogy a világ hőként hasson rám. Minden pillanatban érzem, hogy hőháztartásomra ügyelnem kell, minden egyes edzés előtt meg kell terveznem ruházatomat, utána pedig oda kell figyelnem felhevült testemre a nyújtás-lazítás során, kerékpározásnál pedig akár menet közben is ruházatot kell váltanom (például egy nagyobb emelkedő után a lejtőhöz érve). A kihűlés vagy a felhevülés az egyik legfőbb veszély a szabadtéri sportoknál, amely nemcsak a teljesítményre, hanem az általános egészségi

állapokra is komoly hatással lehet. A hő az, amin keresztül az elemek igazán testem belsejébe képesek jutni, vagyis az egész testemre hatni. Nem nagyon szoktunk jelentőséget tulajdonítani a tapintás emez összetevőjének, amely tiszta bőrré tesz teljes testemben. És nem szokás nagy jelentőséget tulajdonítani neki még az érzékelélméletek tapintással kapcsolatos részeiben sem.¹⁸ A tapintáselméletek középpontjában hagyományosan a tárgytapasztalat, a kéz mint tapintószerv és a megragadás, megfogás, esetleg a letapogatás mint kitüntetett tapintási aktus áll. A legjobb és legtipikusabb példája ennek talán Alois Riegl felbecsülhetetlenül nagy hatású esztétikai érzékelélmélete. *„Biztos tudást a dolgok zárt individuális egységéről csakis a tapintás érzeke ad. Egyedül ennek révén tesszünk szert ismeretre az anyagi individuumot lezáró határok áthatolhatatlanságáról. Ezek a határok a dolgok kitapintható felszínei.”*¹⁹ Nem szeretném itt bírálni Riegl kantianizmusát és szenzualizmusát, csupán tipikussága és hatása miatt idézem őt. Az idézetből a következők olvashatók ki: 1. a tapintás elsősorban dolgokra, individuális dolgokra irányul; 2. ezek a dolgok tőlünk független létezők, vagyis ők nem érintenek minket, vagyis saját magunkat nem tapasztaljuk általuk másként; 3. a tapintás aktivitás, egyfajta cselekvés, „kitapintás”, amit nyilvánvalóan a kéz végez; 4. a legfőbb tapasztalat, amit nyújt, a szilárdság minőségének tapasztalása; 5. az érintés helye a dolgok felszíne. Haladjunk a listában visszafelé! Szinte hihetetlen, mennyire meggyökeresedett az a téves nézet, hogy a tapintás során felszíneket tapintunk. Természetesen felszíneket is tapintunk, de ez csak egy része a tapintásnak, bár talán a látással leginkább összefüggő része. A valóság azonban az, hogy nem felszínt tapintunk, hanem *felszínen tapintunk*, a testünkön mint felszínen (5.). Ebből következik, hogy a szilárdság egyáltalán nem kitüntetett minőség a tapintásban, csupán az egyik véglet. Folyékony és légnemű dolgok is kiválóan tapintási érzetet (4.). Így pedig érthető, hogy tapintási érzet nem csak a mi kezdeményezésünkre, cselekvés hatására keletkezik bennünk – mások cselekvése és fizikai események is kiválthatják (3.). A dolgok érintenek minket, az pedig nemcsak egy dolog felszínéről nyújt számunkra formai vagy felületbeli információkat, hanem súrlódásérzetet, nyomásérzetet, hőérzetet, fájdalomérzetet is kelt bennünk (2.). S így jutunk a mi szempontunkból legfontosabb tételhez: a tapintás nemcsak dolgokra, hanem anyagokra és közegekre is vonatkozik, s mivel anyagok és közegek mindig érintik testünket, ezért tulajdonképpen mindig tapintunk, még ha figyelmünk nem is ezekre az érzetekre irányul, még ha ezek az érzetek általában nem is érik el az ingerküszöbünket (1.).

Mindez annyira magától értetődő, hogy említeni sem kellene, ha nem lenne külön jelentősége témánk szempontjából. Hogyan nevezzük tehát azt a fajta tapintást, amelyik nem egy szilárd individuális tárgyat megragadó aktív tevékenység? Fentebb a simogatás fogalmát említettük, amely talán a legközelebb áll hozzá. Sartre-nak van egy nagyszerű elemzése a simogatásról A LÉT ÉS A SEMMI-ben, ahol a következőket mondja: *„a valódi simogatást két test leginkább hússzerű részeinek érintkezése jelenti, a hasak és a mellkasok érintkezése: a kéz hiába simogat, mindennek ellenére túlságosan ügyes, túlságosan közel áll egy kifinomult eszközhöz”*.²⁰ Sartre interszjektív dimenzióban tárgyalja a jelenséget, de ő maga sem tudja és akarja a személyközi viszonyokra korlátozni azt. Néhány sorral lejjebb így folytatja: *„Ingem dörzsöli a bőrömet, és én érzem ezt: az ing, ami általában a legtávolabbi tárgy a számomra, közvetlen érzéki dologgá válik, a levegő forrósága, a szél, a napsugarak stb. mind egy bizonyos módon vannak jelen számomra, távolság nélkül helyeződnek rám, és húsomat saját hússukkal fedik fel nekem.”* Nemcsak nekem és a Másiknak van tehát húsa, pontosabban nemcsak mi létezhetünk húsként, hanem a dolgok, a világ maga is húsként tárulhat fel. Itt azonban nem a Merleau-Ponty-féle húsról van szó (még kevésbé a deleuze-iról), ezért

próbáljunk pontosak lenni. A húsnak Sartre-nál nem annyira a tiszta érzékihez vagy az érzékenyhez van köze, mint inkább a passzívhoz és a tehetetlenhez, a test fakticitásához: „*A simogatásból a Másik számomra való és önmaga számára való húsként születik meg. S húson itt nem a test egy részét értjük... A simogatás a húst úgy tárja fel, hogy kivetkőzteti a testet a cselekvésből, elszakítja azoktól a lehetőségektől, amelyek körülveszik: arra születik, hogy a cselekedet alatt felfedje a tehetetlenség szövődékét – vagyis a tiszta »ittlétet« –, amely a cselekedetet fenntartja.*” Ezért nem aktív a test, amit simogatok, és ezért nem aktív tulajdonképpen maga a simogató személy és a simogatást végző testrészt sem: „*nem annyira a másik teste egy részének megfogásáról van szó, hanem saját testiünknek a másikéhoz való hozzáigazításáról. Nem annyira a másik megérintéséről, a szó aktív értelmében, hanem melléhelyezésről. Mintha élettelen tárgyként hordoznám saját karomat, s csak a nő csípőjére helyezném; mintha ujjaim, amelyekkel végigsimítom a karját, tehetetlen dolgokként lennének kezem végéhez csatolva. A másik húsnak feltárulása tehát saját húson keresztül jön létre*”. Ahhoz, hogy a Másik húsként táruljon fel számomra, önmagamat is hússá kell tennem, így érthető meg igazán, miért mondta Sartre az első idézetben, hogy a valódi simogatás az, amikor két ember legtehetlenebb testrészei érintkeznek egymással.

Mi történik azonban legáltalánosabb szinten, a tudat és a világ viszonyára vonatkozóan egy ilyen jelenség esetében? Sartre azt mondja, a simogatás folyamán „*a tudat egy olyan testbe merül bele, amely maga a világba merül bele. Itt tehát az ideál a világ-közegében-lét; az Önmagáért-való egy világ-közegében-lélet próbál megvalósítani, amely világban-benne-létének végső ki-vetülését alkotja*”. A világban-benne-lét az ember természetes, hétköznapi létmódja, egyfajta szituációban lét, amelyben mindig transzcendálja magát, leginkább a gyakorlat, a cselekvések révén, bizonyos célok és végső soron önmaga mint cél irányában. Ahogy Sartre definíciója kimondja: az ember mindig az, ami nem, és nem az, ami. A világ mint közeg (és a Másik mint közeg) nem elsődleges adottság, s ennek az elemzésnek éppen az a legfőbb tanulsága, hogy csak úgy érhető el autentikus módon, ha bizonyos szinten önmagunkat is közeggé tesszük.

Mennyiben érvényes vagy alkalmazható ez az elemzés az úszás és általában a teljesítménysportok jelenségére? Annyiban bizonyosan nem, hogy az úszás mégiscsak egy tevékenység, egy aktivitás, ha cselekvésnek nem is nevezném, s mint ilyen, a test teljesen passzívvá tételében nyilvánvalóan nem lehet érdekelt. Bizonyos pontokon azonban teljes a megfelelés. A tapintóérzék kiterjesztése a test egész felületére tagadhatatlanul simogatásszerűvé teszi az úszás során nyert tapasztalatunkat, mint ahogy az is, ahogy a kéz mint kitüntetett tapintószerv önmagában is redukálásra kerül. Az úszó nyitott tenyere, amely nem megragadni kívánja a dolgokat, akár a simogatás mint létviszony szimbóluma is lehetne. Sőt még az ujjak összezárására sincs szükség, nem kell a kézből „lapátot” formálnom, az ugyanis semmivel sem teszi hatékonyabbá előrejutásomat. Az egyetlen regulatív szabály is a simogatásjellegű erősíti: nem szabad a vizet „pofozni” (még a pillangóúszás sem kivétel ez alól) – a tüzelem letiltásra kerül, harmonikusan kell érintkeznie tenyeremnek és karomnak a vízfelülettel, s azután folyamatosan, a mozdulat szabályos végrehajtására ügyelve kell egyre inkább gyorsítanom annak mozgását, majd pedig a könyökkel kezdve szintén harmonikusan, részeiben kiemelnem a vízből. A közegben lét az ellenállást teszi érezhetővé, s a tapintás így nem az azonosítás, hanem a sebességem „mérésének” szolgálatába állítható. Úszás közben mással nem is nagyon tudom érezni, mennyit haladtam.

(Folytatása következik.)

Jegyzetek

1. Ezért van az, hogy nemcsak az öncélú erőszakosságot, hanem az öncélú bravúrosságot is gyakran rossz szemmel nézzük egy focipályán. Ezzel pedig meg is említettük a sportfilozófia három klasszikus, legtöbbet tárgyalt problémáját: a sport és játék, a sport és etika és a sport és esztétika (test) viszonyának kérdését. Az általános tájékozódáshoz jó alapot nyújt: William J. Morgan–Klaus V. Meier (szerk.): *PHILOSOPHIC INQUIRY IN SPORT*. Champaign, Illinois, Human Kinetics, 1995 és Sheridan–Howe–Thompson (szerk.): *SPORTING REFLECTIONS*. Aachen, Meyer and Meyer, 2007.
2. Vö. Gilles Deleuze–Félix Guattari: 1837 – *DE LA RITOURNELLE, MILLE PLATEAUX*. Paris, Minuit, 1980. 381–434.
3. Az akciókép fogalmáról és különböző változatairól lásd Gilles Deleuze: *A MOZGÁS-KÉP*. Kovács András Bálint fordítása. Osiris, 2001.
4. „Tűzelem” alatt a négy őselem, a föld, a víz, a tűz és a levegő egyikét értem – ezek a szöveg későbbi részében majd kiemelt fontosságot nyernek.
5. A hozzáférhetetlenség és irányíthatatlanság a sport fenomenológiája szempontjából nagyon fontos probléma, ezzel azonban most nem szeretnék foglalkozni (később tesztek majd néhány utalást a témára).
6. Jellemző, hogy azok a filozófusok, mint például Jean-Luc Nancy, akik a testet abszolút felszínként próbálják definiálni, a határ kérdésével nem tudnak igazán mit kezdeni. Nancy ezért cseréli le a test (*corps*) kifejezést a latin *corpus*-ra, azt állítva, hogy a test soha nem összefogható, mindig csak felsorolásokkal, ideiglenes összeállítások formájában közeledhetünk hozzá, mint egy szerző szöveggörpuszának összeállításakor (amely bővíthet, amelynek egyes darabjairól kiderülhet, hogy tévesen soroltuk ebbe a görpuszba stb.). Vö. Jean-Luc Nancy: *CORPUS*. Seregi Tamás fordítása. Kijárat Kiadó, 2013.
7. Leo Steinberg: *THE EYE IS A PART OF THE MIND* (1953). *Other Criteria*. London–New York, Oxford UP, 1972.
8. Egy-egy példára hadd hivatkozzam ezzel kapcsolatban: Michel Onfray: *LA RAISON GOURMANDE*. Paris, Seuil, 1997. Chantal Jaquet: *PHILOSOPHIE DE L'ODORAT*. Paris, PUF, 2010. Jacques Derrida: *LE TOUCHER*. Paris, Galilée, 2000.
9. Erwin W. Straus: *THE UPRIGHT POSTURE. Phenomenological Psychology*. New York, Basic Books, 1996. 137–165. A tanulmányt Iris Marion Young is idézi *THROWING LIKE A GIRL* című híres tanulmányában, ahol a nők testi immanenciára való visszavetésének kulturális okait próbálja feltárni. Lásd Iris Marion Young: *ON FEMALE BODY EXPERIENCE*. Oxford, Oxford UP, 2005. 27–45. A Straus-idézet Young tanulmányában: 27. (Beke Zsolt kéziratoss fordítása.)
10. Elvileg, természetesen. A gyakorlatban nyilván minden atléta és tornász magával viszi a múltját, a hírét minden egyes megmértetésre, ám ez csak külső adottság a versenyen, magában a versenyszituációban nem juthat szerephez.
11. Vö. Michel Serres: *LA DISTRIBUTION. HERMÈS, IV*. Paris, Minuit, 1977. I. fejezet.
12. James J. Gibson: *THE ECOLOGICAL APPROACH TO VISUAL PERCEPTION*. New York, Psychology Press, 1979. 16.
13. Az úszástechnikák fejlődésével már Mauss is foglalkozott, én nem térnék ki rá külön. Vö. Marcel Mauss: *A TEST TECHNIKÁI* (1935). = *SZOCIOLÓGIA ÉS ANTROPOLÓGIA*. Saly Noémi fordítása. Osiris, 2000.
14. Albertus Magnus: *AZ ÁLLATOKRÓL*. Magyar László András fordítása. Balassi Kiadó, 1996.
15. James J. Gibson: i. m. 21.
16. Gaston Bachelard: *L'AIR ET LES SONGES*. Paris, Librairie José Corti, 1943. I–III. fejezet.
17. Jean-Paul Sartre: *A LÉT ÉS A SEMMI*. Seregi Tamás fordítása. L'Harmattan, 2006. 712. A ke ménység, lágyság és folyékonyág minőségeinek elemzéséhez lásd ugyanitt *A MINŐSÉGRŐL MINT A LÉT FELTÁRÓJÁRÓL* című fejezetet.
18. Lásd erről Mark Paterson: *SENSES OF TOUCH. HAPTICS, AFFECTS AND TECHNOLOGIES*. Oxford–New York, Berg, 2007.
19. Alois Riegl: *A KÉSŐRÓMAI IPARMŰVÉSZET*. Rajnai László fordítása. Corvina, 1989. 27.
20. A következő idézetek Jean-Paul Sartre *A LÉT ÉS A SEMMI* című művének *A MÁSODIK MAGATARTÁSMÓD A MÁSIKKAL SZEMBEN: A KÖZÖMBŐSSÉG, A VÁGY, A GYŰLÖLET, A SZADIZMUS* című fejezetéből származnak.